

VIII МЕЖДУНАРОДЕН СЛАВИСТИЧЕН КОНГРЕС 3—9 СЕПТЕМВРИ 1978, ЗАГРЕБ — ЛЮБЛЯНА

VIII международен славистичен конгрес се превърна в своеобразен преглед на постиженията на съвременната литературна методология и доказа все по-внушителния авторитет на славистиката сред световните литературоведски, езиковедски и исторически научни среди. Разнообразната тематика и значителният брой на участниците спомогнаха заседанията да преминат на високо професионално ниво, да се създаде гравивен диалог между учени от цял свят, да се очертаят реалните завоевания на славистиката през годините, които изминаха от състояния се през 1973 г. във Варшава Седми конгрес.

В общата програма литературознанието бе представено внушително с около 280 доклада и съобщения, а немалко нови и интересни проблеми се появиха и при обсъжданятия.

В духа на старите славистични традиции конгресът имаше един голям юбилей за обединителен център. Учените-слависти допринесоха в дните, когато по цял свят се чествува 150-годишнината от рождението на Лев Н. Толстой, да се разширят и обогатят границите на толстоеведението, да се разгледа творчеството на великия руски творец в светлината на последните постижения на модерното литературознание.

На пленарното заседание изнесе доклад М. П. Алексеев, председател на Съветския комитет на славистите, който очерта творческия облик на гения Толстой. Сложната диалектика в идейно-тематичното съдържание на делото на писателя бе изразена особено убедително и актуално чрез анализа на обществена дилема война—мир във възгледите на твореца (К. Н. Ломунов, СССР — „Л. Н. Толстой — велик борец за мир“) и чрез отражението на този възглед в литературната традиция (А. М. Адамович, СССР — „Лев Толстой и белоруската литература. Войната и човекът“, Н. Е. Крутикова, Т. П. Заморий, И. Д. Бажанов, СССР — „Лев Толстой и съвременният източнославянски роман“ и др.).

Имаше и „странни“ опити за осъвременяване наследството на великия хуманист. Според Р. Е. Макмастър, САЩ, значението на „Война и мир“ е в рисуването на войната като

неизбежна, в оправдаването на робството. Все пак подобни реакционни трактовки бяха единични случаи. Сънародничката на Макмастър — М. Науман, като проследява влиянието на Толстой върху Хемингуей, изказа мнение, че общото между двамата е убеждението, че животът е особено скъпоценен именно на бойното поле. Многократно и в другите изказвания бе подчертано вниманието на Толстой към моралните и художествените критерии.

А. Семчук, Полша, говори за влиянието на Толстой върху полските писатели и отбеляза, че такива творци като Сенкевич и Прус оценяват особено високохудожественото майсторство и поставят на втори план религиозно-морализаторските принципи в Толстоевата дейност. Насочването към етични аспекти в творчеството на Толстой, главно от страна на западни литературоведи, е в съзвучие с поредното усилие за синтез на литературни тълкувания с морални принципи и свидетелства за отмиране на чисто формалните търсения. Връзката между героя и природата е потърсена в екологичен план. Алчността и лекомислието на човека извращават не само неговия живот, но и равновесието в природата (Н. Ли, САЩ — „Екологическа етика в творчеството на Л. Н. Толстой“ и Л. Велева, България — „Човекът и природата в творчеството на Й. Йовков и Лев Толстой“).

Г. Германов, България, успя особено сполучливо да свърже психологизма на Толстой с преломната за творческото му развитие повест „Казаци“ (Повестта „Казаци“ в творческото развитие на Л. Толстой). Някои материали допринесоха да се даде ново осветление на понятието толстоевска традиция като система от идеи и художествени елементи, обединени от характерния толстоевски стремеж за радикални промени във всичко. В този смисъл интерес предизвика цитираното от българската русистка М. Бочева парадоксално на пръв поглед изказване на писателя: „Формата на романа не само не е вечна, но тя преминава... Ако искаш да кажеш нещо, кажи го направо...“ (М. Бочева — „За поетиката на късния Толстой“. Славянски филологии, т. 16, С., с. 143).

Самостоятелното съществуване на често пъти противоположни елементи в Толстоевски творби позволява намирането на неочакван синтез за развитието на литературния процес. Сред късните творби на писателя по-малката белетристична форма се откроява като господстваща — наблюдение, потвърдено от съвременната литературна еволюция. Творческото приближаване на Толстой до диалектически развиваща се литературен процес обуславя неговото огромно влияние, подчертано в множество доклади: А. Анчев — „Лев Толстой и българският роман“, Х. Шмид, ГДР — „Л. Н. Толстой и немската реалистична литература през ХХ в.“, Т. Пожняк, Полша — „Руската съветска повест от 30-те години и поетиката на Л. Толстой“ и др. Съветският учен Н. К. Гей („Поетиката на Л. Н. Толстой и типологията на съвременния роман“) намира интересни изводи за същността на романа изобщо, като съполага „Война и мир“ с епоса — „художествено образование на подвизане, обусловено от времето феномен със сложни контактно-генетични и смислови връзки между темпоралните пластове на миналото и бъдещето“ (Славянски литературни, VIII международен съезд славистов. Доклади советской делегации, М., 1978, с. 280).

Динамичното цяло на живота е същност на романовото мислене у Толстой, който добре е усещал неканоничността на своето полифонично произведение. Последният роман на твореца „Възкресение“ Гей отнася към жанровата разновидност на социално-интелектуалното повествование, създавано в условията на променящия се свят, чиято сложна динамика Толстой осъществява със задължителна процесуалност, довеждайки я до принос в историята на жанра: „Принципът на движението в романа повече, отколкото в кой да е друг жанр въвежда динамично съотношение на пространствените и темпоралните координати на изобразяването (пак там, с. 281).

На конгреса беше проявен значителен интерес към проблемите на романа, нещо естествено днес, когато споровете сред литературеведите за особеностите и бъдещето на този жанр не стихват. В повечето от конгресните материали романът бе представен като паметна литературна еволюция и естествено като израз на неповторима авторска концепция. Конгресните изследвания бяха насочени главно към сверяване на данни, получени чрез синхронен анализ с постиженията на няколко литературни поколения, като това се правеше в по-голяма или в по-малко степен задължително във връзка с общественото развитие. Спазването на това ново съотношение е важен белег на съвременното литературознание, което все повече започва да разширява тесните рамки на модерния до преди няколко години структурален метод. С. Владив, Австралия, пише следното за прилагането на структуралния метод

към творчеството на Достоевски: „Това ново ниво на съдържанието е органически свързано със социално-исторически теми, отдавна забелязани от традиционното достоевсковедение“ (С. Владив — „Романи Достоевского как семиотические модели. Резюме на конгреса, т. II, Загреб, 1978, с. 939). Рязко е обогатена гамата от разпознавателни средства за извличане на типологически прилики и за създаване на задълбочени естетически модели. Многократно бе подчертан приносът на видните съветски теоретици Тинянов, Жирмунски, Бахтин, Шкловски за създаването на вощаща методология. Някои техни идеи бяха доразвити в отделни изказвания и доклади.

На постоянно вариращата степен на отдалчаване между автор и разказвач бе посветено изказването на унгарския русист Д. Кирай „Недекларираният автор в романите на Достоевски“. Недекларираното авторско слово, разположено на границата между речта на героя и разказвача, формално не е отделено от разказвача. С това се постига близост между „непосредственото“ и репликите на героя. Така Достоевски изразява своето авторско отношение към разказвача (главно среден чиновник), отношението си към недооформеността на интелектуалното самосъзнание на руското общество, тази пречка в общественото развитие въпреки огромните духовни сили на руския народ. „Иронизирайки по този начин повествователя, Достоевски критикува и дори пародира склонността на средната интелигенция към оценка и самооценка, лишена от разбиране за структурата на живота и смисъла на човешките деяния и съдби“ (Д. Кирай — „Недекларираният автор в романах Достоевского. Автор — повествовател — герой в сфера повествования“. Изд. Академии наук Венгрии, отпечаток, с. 110). В този смисъл стремехте към жанрова оценка на постъпките на литературния герой свидетелствува за нов интерес към оценъчно-моралния критерий, обогатява проучването на съдържателните аспекти на романа.

Съществени промени в жанровата система обикновено се придружават от промени в самите литературни епохи. Съветският учен М. Н. Пархоменко констатира, че 70-те години внасят съществени поправки и допълнения в жанровите модификации на съветския роман. „Непоколебимо остава само изходното определение за критериите на неговата типология: обективните критерии... са могли да станат принципи за организация на сюжета, на повествователната структура, тъй като в сюжета се реализира диалектичката връзка между събитията и характеристиките, сюжетът и композицията определят общите типови признаци на жанра“ (М. Н. Пархоменко — „Актуальные проблемы сравнительно-типологического изучения романа в славянских литературах СССР. Доклады советской делегации. М., 1978, с. 113). Въз основа на тези типологически принципи

Пархоменко отговаря на дискуссионния въпрос за епичността на съвременния роман: „Епичността — това е качество не толкова на външната, колкото на вътрешната структура на произведението, в крайна сметка — качество на художественото мислене. Многосерийността, панорамността формират само предпоставките на осъзнат историзъм, без който епичското в съветския роман не е възможно“ (пак там, с. 114). До подобен извод стига и чехословашкият учен Фр. Бурианек, който смята, че писателската решешия на литературния жанр се определя главно от авторското отношение към съвременната му действителност, към живота и неговата главна обществена проблематика („Към типологическата проблематика на романа през XX в. с оглед творчеството на К. Чапек“). С традиционната за литературоведите слависти грижливост отново бе разглеждано отношението между литературен и обществен процес, което определя не само историко-хронологическото развитие на жанра (в случая главно романа), а изобило поетиката. Н. Туи, ГДР, определя главните аспекти на проучването на факторите, които дават физиономия на литературния процес, изводите се базират върху материал от съветската проза през 60-те — 70-те години. Ето и основните фактори според Туи „съотношението между поведователните търсения на писателите (жанрови, стилистични и др.) и изменението на понятието обществена функция на литературата; съотношението между индивидуалните концепции на писателите и общото ниво на научнотеоретичната мисъл; полемично отношение към нормативните възгледи за националното и световното наследство; съотношение между националните и интернационалните тенденции в наше време“ (Н. Туи — „Смена и коректив традиции“. Резюмега на конгреса, т. II, Загреб, 1978, с. 888).

Може би най-комплексна зависимост между литературния процес и отделния автор се постига в творческия метод. Проучвайки го, съветският славист П. А. Николаев стига до важен извод: „За разлика от структуралния метод историко-типологическият не „атомизира“ отделните елементи на произведението, не игнорира системността в тяхното съдържание и затова не пренебрегва специфичността на художественото творчество като разновидност на познанието“ (П. А. Николаев — „Взаимодействие творческите методи в славянските литератури на рубежа XIX—XX вв.“ Доклади съв. делегации, с. 69). Теоретическите си постановки Николаев прилага към изследване на реализма през важния период на прелома между XIX и XX в., когато започва да се оформя литературният облик на новия век и това предопредели вниманието на участниците в конгреса към темата.

Именно тук заслужава да се отбележи и приносът на нашите учени, които доприноса за изясняване на важни литературовед-

ски проблеми чрез примери от българската литература. Докладът на Иван Попиванов „Някои аспекти на трагикомичното в славянските литератури“ бе посветен на спецификата на литературния герой от епохата на реализма. Авторът защитава самостоятелността на естетическата категория „трагикомично“, като привежда ярки факти от нейното литературно приложение. Чрез обясняване на ролята на малкия човек като основен герой на реализма се задълбочава типологията на литературния образ, а, от друга страна, се помага за по-пълното разбиране същността на литературното направление. Обогатяването на художествения образ вследствие новаторството на социалистическия реализъм бе разглеждано в доклада на В. Велчев „Проблемата за човека у Максим Горки и у някои български писатели от XX в.“ В. Колевски посвети своята разработка „Проблеми на социалистическия реализъм в славянските литератури“ на силата на творческия метод на социалистическия реализъм и състоянието на проучването му в славянските страни. Периодът на ранния социалистически реализъм след Първата световна война се оказа особено близък за домакините с оглед на популярния хърватски междувоенен авангард и особено на творчеството на М. Кърлежа. Затова породил интерес сравнението на Г. Димов за „бързото съзряване на българската марксистическа литературна мисъл, дължащо се на факта, че у нас пролеткултовските и раповските теории не успяха да пуснат по-дълбоки корени, а, от друга страна, много по-рано и по-бързо настъпи разпадане на модернистичните течения — на символизма, на експресионизма и т. н. — процес, обусловен както от погрона на войната, така и от последвалото войнишко въстание през 1918 г. и най-вече от първото народно антифашистко въстание през септември 1923 г.“ (Г. Димов — „Някои общи процеси и специфични явления в развитието на теоретико-критическата мисъл в южнославянските литератури през първата половина на XX в.“ Славянски филологични, т. 16, С., с. 295). Зрелостта на българската литературоведска марксистическа мисъл се усеща и във от България — факт, цитиран от Димов за превода на „Теория на отражението“ от Т. Павлов на сърбохърватски още през 1936 г. Тези факти намират подкрепа и в изказванията на чужди докладчици, например В. И. Злиднев, СССР — „Развитие на социалистически тенденции в националната култура и условията на буржоазната държава (Из историята на българската култура през 20-те—30-те години на XX в.)“.

Предимно в теоретичен аспект южнославянският паралел е продължен от Ж. Авджиев, който открива подчертана родственоост между българските поети-социалисти и революционната славянска поезия от 30-те години на нашия век („Българските поети-социалисти и революционната поезия на сла-

вянските народи от 30-те години на ХХ в. Някои общи проблеми и тенденции). По този начин може да се разясни привидният парадокс, отбелязан от съветската бохемистка Л. Н. Будагова („Социалистическият реализъм и задграничната славянска поезия от 20-те години на ХХ в.“), че реалистичната поезия и особено лириката сякаш е „по-малко реалистична, отколкото романът на социалистическия реализъм“. Така блестящо се демонстрират възможностите на социалистическия реализъм, синтезиращ нови художествени форми още в началото на своето развитие. Розалия Ликова разглежда проблемите за промените в художественото светоусещане и за все по-честото реалистично изобразяване на действителността именно през същия период — „Особености на поетиката в българската поезия през 20-те години“.

Докладите, посветени на символизма, бяха свързани преди всичко с големия антисимволистичен прелом след войната на новата следреволюционна лирика. Фр. Здравец, СФРЮ, пише, че дори когато авторите символично запазват известна трансцендентност, те не отчуждават историческия субект от действителността („Символизъмът в творчеството на Иван Цанкар“). Символизъмът се определя от отношенията между индивида и обществото, а в определянето на исторически координати на художествения символ виждаме и потвърдението на тезата на съветския учен А. С. Бушмин за повторяемостта в процеса на развитието на литературата. Обявявайки се срещу буржоазния релятивизъм, Бушмин доказва, че „необратимостта на историческия процес не изключва повторяемостта“ (А. С. Бушмин — „О повторяемостта в процесе развития литературы“). Доклади сов. делегации, с. 6).

Част от конгресната проблематика бе посветена на влиянието на античните образци в развитието на славянските литератури — тема, също близка до домакинните на конгреса с чудесния разцвет на Ренесанса в дубровнишко-далматинската литература. Въпреки трайността на основните поетични типове, някои от които водят началото си от дълбоката древност, на конгреса темата не бе разглеждана като повърхностно сравнение. Античното наследство в славянските литератури бе разглеждано с оглед на тяхното специфично развитие: М. Раткович, СФРЮ — „Антични елементи в хърватската литература до националното Възраждане“, Я. Рапацка, Полша — „Писателите на ранното хърватско Възраждане и традициите на европейското Средновековие“, В. П. Гребенюк, О. А. Державина, А. С. Елеонская, СССР — „Античното наследство в руската литература през XVII и началото на XVIII в.“ и др. Чехословашкият учен К. Крейчи включва в античността и стара Индия. Той напомня, че в началото на XIX в. (в разгара на романтическата мода към старондийската култура) е търсена връзката между Индия и Елада

и е намерена на територията на днешна България, населявана тогава от траки, а по-късно и от българи. Началото на търсенето на връзката между античността и славянството е свързано с различни мистификации, които Крейчи нарича „фантазии и това ни напомня за делото на Г. С. Раковски. Крейчи привежда и примера за чеха Рж. Данковски (1784—1875), който „доказва“, че класическият гръцки език е един от славянските диалекти.

Ярките прояви на реформация и хуманизъм в чешката литература обясняват интереса на чехословашките учени към тази конгресна проблематика. М. Копецки от Бърно подчертава, че въпреки високите антични образци чешките хуманисти са се стремели към създаване на народна литература, образование и култура („Рецепцията на античността в периода на хуманизма в славянските литератури“). Е. Петру (Оломоуц) обобщава в „Методологически проблеми в проучването на хуманизма в славянските литератури“ натрупания в чешката литература опит, където хуманизмът се проявява главно като система от по-продължителни влияния, а не като единно литературно и идейно направление. Според Петру за разбирането на влиянието на античността е необходимо придържане към процесуалността и системния характер на развитието се според местните условия в славянските литератури хуманизъм.

Общото и сравнителното литературознание, представяно по традиция много силно на славистичните конгреси, представляваше отделен тематичен кръг. От една страна, то бе проектирано в широка връзка с другите литературни проблеми и теми, но, от друга — бе насочено към представянето на социалистическия реализъм в славянските литератури като отворена система, изразяваща творческата сила и акумулиране на този метод.

Чехословашкият учен К. Розенбаум („Проблематика на славянския литературен контекст в словашката литература след Втората световна война“) изясни, че славянските автори, които се стремят към единство на славянския литературен процес, не мечтаят за романтично връщане към „златните периоди“ на славянската класика, а изграждат обща идейна основа, която днес е особено ярка. Приведеното мнение на Ладо Новомески от 30-те години на ХХ в. убеждава чрез творчески опит на големия словашки поет, че социалистическата насоченост на славянските литератури не означава еднозначност и че винаги е възможно прогресивно творческо влияние от други литератури.

Своеобразен спомен за въвелия понятието сравнителен метод руски литературовед А. Н. Веселовски (по време на конгреса се навършиха 140 години от рождението му) беше традиционното доуточняване на същността и целите на сравнителното славянско литературознание. Литературната славистика бе разглеждана в генетично-актуален аспект от

чехословашкия славист Сл. Волман — „Методологическа основа на сравнителното проучване на славянските литератури“. Според него сравнителното славянско литературознание трябва да се разглежда като принос в познаването на макросистемата на европейската и световна литература, като последната не бива да се разглежда като мозайка от отделни литератури. В тези терминологични уточнявания взеха участие и наши слависти. „Историята на славянските литератури представлява обширен синтез, обединяващ етническите, идеологическите, социологическите и художествените ценности на единното и национално битие на славянските народи от древността до наши дни. Синтезът на историята на славянските литератури може да бъде осъществен само чрез метода на общото и сравнително литературознание“ — това е мнението на Е. Георгиев („Общое и сравнителное славянское литературоведение как научная дисциплина и его основные проблемные сферы“, Славянски филологии, т. 16, с. 8). В. Смоховска-Петрова, България, разглежда ролята на Мицкевич в началото на сравнителното проучване на славянските литератури. От конкретната основа на сравнителното проучване на южнославянските литератури е изведено определението на Боян Ничев: „Сравнителното изучаване на литератури като южнославянските например ни задължава към едно прецизно и определено съотнасяне на типологическото (повтарящо се, принадлежащо към даден общ процес) с аксеологическото (естетически оценъчното), в което се осъществяват в индивидуално неповторими модификации общи потребности и закономерности на литературния процес“ (Б. Ничев — „Сравнителното славянско литературознание в контекста на съвременната литературна наука“, Славянски филологии, т. 16, с. 26). За Ничев „европеизмът“ не е аксеологическа характеристика на една литература, а неин координат и чрез тази постановка той се стреми да оцени важни явления от българската литература в съотношение към европеизма. Чрез подобно сравнително изследване може да се обясни „внезапната“ поява на титаните на нашето литературно възраждане. Ничев се обявява против подчиняването на славянското художествено развитие на определен европоцентричен модел, но е и против „лекомисленото“ му изключване от европейския литературен свят.

В битово-историческата линия на развитие в южнославянската балада Ничев вижда подготовката на нашата нова литература. Подобен паралел прави и Св. Игов със своя доклад „Генетични модели на българския и южнославянския роман“. От уточненията за същността на сравнителното славянско литературознание проличава основите за написването на регионални и международнонационални литературно-истории — отбелязва Б. Ничев. Към зонални системи в областта на срав-

нителното литературознание се насочва и съветският учен Г. Д. Вервес („Украинската литература в общославянски контекст. Към проблема за изучаването на зонални художествени системи“). В тези системи според Вервес се отразяват главните форми, определени от световната литература: време, историко-културни образувания, чисто художествени принципи. Творческият метод на реализма засилва типологичните процеси, разширява кръга на контактите на различния нива, оформят се нови художествени системи. Интересно проследяване (в сравнителен аспект) на възприемането на чужда среда бе направено от И. Конев, България, в доклада му „България в художествения свят на Десапка Максимович“. Продължител на реалистичните литературни традиции е социалистическият реализъм, чието проучване разкрива нови възможности пред сравнителното славянско литературознание. Именно на тях посвети своя доклад известният чехословашки учен Д. Дюришин — „Методологически проблеми на проучването на славянските социалистически литератури“. Дюришин изтъква, че в първите десетилетия след Втората световна война главна цел на социалистическата литературна историография бе намирането на типични черти в противопоставяне на литературата на несоциалистическия свят. Сега вече в историята на социалистическата литература започват системно да се появяват литературни измерения и оценъчен аспект. Съществуването на последните в довоснатата светска литература често пъти е било за сметка на историко-обобщаващите критерии, които обикновено са били употребявани симултанно от период към период и са имали предварителен характер. Новата степен на литературно-историческо изследване обуславя „компаративните тенденции на проучването на социалистическата литература“. Оттук излизат опитите за формулирането на социалистическата литература като международно единство и цяло, синтез на националнолитературните и междулитературните аспекти.

Направеният преглед няма претенции за изчерпателност — нещо трудно постижимо при събитие като славистичен конгрес, ценен не само с прочетените доклади, но и с традиционното продължение на диалога между учените слависти, с приноса си в развитието на съвременното литературознание.

Иван Павлов

По установената вече традиция проблемите на старите славянски литератури бяха предмет на особено внимание в работата на конгреса.* Тук бяха разисквани три

* По-подробен анализ на докладите, посветени на старите славянски литератури, вж. Св. Николова. Проблемы древних сла-

главни проблема: 1. Закономерности в развитието на старите славянски литератури (генезис, контакти, типология); 2. Антично наследство в славянските литератури; 3. Проблеми на текстологията на средновековните славянски творби.

Първият проблем беше разработен както в най-общ план, така и въз основа на конкретен анализ на отделни литератури, отделни жанрове и произведения. Сред докладите, посветени на важни общи закономерности в развитието на старите славянски литератури, безспорно най-голям интерес представляваха докладите на Петър Динеков „Преводната литература в развитието на старите славянски литератури (методологически въпроси)“ на Йосе Погачник (Югославия), „Типология на старите периоди в южнославянските литератури“ и на Александър Наумов (Полша) „За системността на църковнославянската литература“.

П. Динеков убедително показва важното място на преводната литература като самостоятелна структурна единица в системата на старите славянски литератури, динамичен фактор на вътрешното развитие на всяка от тях. В подкрепа на своята основна мисъл той изясни ролята на преводните съчинения при възникването и в процеса на развитието на славянските средновековни литератури: литературното развитие на славяните през IX в. започва с преводи, които се превръщат в художествен образец за писателите и оказват голямо влияние върху тяхната творческа работа, формират облика на създаващата се оригинална литература; преводната литература влияе върху развитието на старите славянски литератури през всички периоди на тяхната история, тя е важен фактор за културния напредък на славяните през Средновековието, своеобразна творческа лаборатория в областта на литературния и поетически език, поетиката, стила, стиха, развоя на жанровата система; оригиналната и преводната литература едновременно участват в литературното общение между народите и по този начин ролята им до голяма степен се изравнява по важност в литературния процес; границата между оригинална и преводна славянска литература през Средновековието е много съвсем и колеблива, съществува множество преходни форми между оригинална и преводна литература, преводите често са адаптация и компилация, но въпреки това границата между тези два вида творби не изчезва и преводната литература трябва да се разглежда в своята цялостност, като блок от литературни произведения, като израз на литературното съзнание, като действена част от литературното развитие, като динамична структура в общата система.

В интересния доклад на Й. Погачник беше развита подробно идеята за съществуването на два културни региона в южнославянското Средновековие — източен и западен, — всеки от които има своя система от литературни норми, своя графическа система и специфичен езиков развой, и за появата на преходна зона, където се смесват особености на литературния процес от двете главни книжовни средища. Заслужава да се отбележи, че докладчикът се опираше широко върху старобългарските писатели (Климент Охридски, Черноризец Храбър, Константин Преславски, Константин Костенечки, Димитър Кантакузин). За съжаление обаче в някои случаи са му останали непознати редица нови сериозни изследвания върху старобългарската литература, поради което не всичките му аргументи се отличаваша с точност (например твърдението, че Черноризец Храбър трябва да се свърже с Охридската книжовна школа). Не търпи критика и необоснованото му схващане, че глаголическото писмо е възникнало във Великоморавската държава.

Интересен опит за изясняване проблема за общия фонд от произведения в старите славянски литератури представляваше докладът на Ал. Наумов. В този доклад въведено е от Д. С. Лихачов понятие „литература-посредница“ беше конкретизирано в понятието „пласт-посредник“. Според Ал. Наумов този „пласт-посредник“ се състои от художествени образи, фундаментални за единната структура на общия фонд от произведения. Към всеки от тези образи са прикрепени начините на използването му в творбите, които не са съставна част от общия фонд. „Пластът-посредник“ е обусловен от идеологията: идеологическите промени предизвикват промени в състава или функцията на образите; промяната на функцията на образа без промяна на идеологията е немислима.

Някои типологически особености на отделни средновековни славянски литератури бяха разглеждани в докладите на Андрей Н. Робинсон (СССР) „Закономерностите в развитието на средновековния героичен епос и символиката на „Слово за похода на Игор“ и на Надежда Драгова „Старобългарски фрагменти в балканската книжнина през Средновековието“. След като изтъкна, че символиката, свързана със слънцето, е един от закономерните за Средновековието признаци на епископската традиция у различни народи, първият докладчик подчерта, че „Словото“ се отличава от другите паметници по това, че в него „слънчевата“ символика не е епизодична, а се среща последователно в цялото произведение. Според него тази символика органично свързва „Словото“ с изобразената социална среда и епоха, на автора на творбата се е удало не само поетически да развие традиционната „слънчева“ символика, но и да я съедини с целия комплекс от представи за връзките между човека и

природата, поради което тя играе доминираща роля в образната система на произведението. След подробен анализ на текста на т. нар. „Марчанска“ преработка на „За буквите“ от Черноризец Храбър Н. Драгова изтъкна в своя доклад, че в преработката е вградено изчезнало днес старобългарско литературно произведение от IX в. и подчерта: по подобен начин в редица византийски, сръбски и румънски компилации от XI до XVII в. могат да бъдат разграничени фрагменти, които дават представа за загубени старобългарски литературни творби.

Няколко доклада бяха посветени на типологията на жанровете. Особено внимание беше проявено към поетическите жанрове в старите славянски литератури. В своя интересен доклад „Теоретически предпоставки за възникването и развитието на староруската поезия“ Светла Матхаузерова (Чехословакия) изтъкна връзката на староруската литература със старобългарските стихове, приети в нея заедно със стихотворната си форма. След това тя се спира на руската теория и практика при превеждането на поетически творби, която е също така интересна, както и начините за писане на оригинални стихове. В доклада бяха разграничени няколко етапа в отношението на староруските преводачи към стихотворната форма на техните оригинали, етапи, тясно свързани с господстващите схващания за превода. Проблемите на един особен вид поезия в старите славянски литератури — химнографията — бяха засегнати в доклада на Стефан Кожухаров „Доминиращи ритмо-мелодически модели в развитието на славянската химнография“. Авторът достига до извода, че славянската химнография от X до XVIII в. се развива в съответствие с общи закономерности: използват се едни и същи жанрови форми, навсякъде те се подчиняват на ладовата система на осмогласието, в еднаква степен развитието на химнографската композиция „служба“ зависи от не-литературни фактори, които влияят и върху продуктивността на определени ритмо-мелодически модели.

Най-голям брой доклади обаче бяха посветени на проблемите, свързани с контактите на средновековните славянски литератури помежду им и с други, неславянски литератури. В хронологическо отношение тези доклади обхващаха цялостния път на развитието на старите славянски литератури и несъмнено представяваха принос в изследването на поставените конкретни теми.

Най-ранният период на руско-българските литературни връзки беше предмет на анализ в доклада на Константин Мечев „Кирило-Методиевото дело и началното руско летописание“. Тук беше поставен на преразглеждане въпросът за произхода на летописната статия „Сказание о предложених книг“, отнесен към 898 г. в „Повесть временных лет“. Докладчикът приведе аргументи в под-

крепа на схващането, че това съчинение има български произход. Според него то е преминало от България в Киевска Русия вероятно в края на IX или началото на X в., когато политическите и културните отношения между двете страни са били твърде активни. Контактите между византийската и руската литература от най-стария период бяха засегнати в доклада на Ричард Поп (Канада) „Към въпроса за сравнителния анализ на патеричния разказ (преводен и оригинален) от предмонголския период“. Като анализира подробно разказа „Отшелникът и блудницата“ от Скитския патерик и го сравни с разказа за Мойсей Угрин от Киево-Печерския патерик, а след това проследи развитието на същия сюжет у Н. Лесков и Л. Н. Толстой, Р. Поп направи интересни изводи относно ролята на „Слово за Мойсей Угрин“ във възникването на оригиналната староруска белетристика. Опит да се направи обобщение за характера на връзките между византийската и староруската литература от Киевския период представляваше докладът на Френсис Томсън (Белгия) „Същност на възприемането на християнската, византийската култура в Киевска Русия“. Въз основа на проучване на публикуваните данни за запазените преписи на византийски съчинения, преведени до XIII в., докладчикът направи извода, че преводните творби могат да съставят само един каталог на типична монашеска библиотека, следователно преводната литература в Киевска Русия е била обедняло отражение на византийската култура, нивото на руската култура е било ниско и Русия се е намирала в интелектуална изолация. Като изтъкнаха несъгласието си с направените изводи, изказалите се (Е. Георгиев, Сл. Волман, Л. П. Жуковская, Н. Драгова, Св. Николова, М. Капалдо, У. Райън, К. Мечев) подчертаха, че изнесените в доклада данни не свидетелстват за монашеския характер на преводната литература в Киевска Русия; обърнаха внимание върху факта, че за характера на възприетата в Киевска Русия византийска култура като цяло ще може да се съди едва след събирането на всички данни (докладът не се основава на непосредствена работа с огромния брой ръкописи, съхранявани в съветските книгохранилища, а известно е, че често те съдържат повече съчинения, отколкото са отбелязани в описите, а също че в редица случаи ранини преводи са запазени в късни преписи); че съвършено неправилно е да се правят каквито и да било заключения относно нивото на една култура единствено върху основата на преводната литература.

Международните контакти на старите славянски литератури след XIV в. бяха разгледани в няколко доклада. Иванка Петрович (Югославия) в доклад на тема „Чудесата на Богородица в хърватската средновековна литература“ проследи възникването на цикъла чудеса на Богородица в европейската средновековна литература, прониква-

нето му в хърватската книжнина и неговите жанрови особености. В доклада на Вера Антик (Югославия) „Апокрифният текст на „Откровение на апостол Павел“ в литературата на южнославянските народи“ бяха събрани съществуващите данни (с някои пропуски) за разпространението на апокрифа в южнославянската книжнина от XIV до XIX в. Георги Данчев в своя доклад, озаглавен „Особености на развитието на българската литература през втората половина на XV в. и нейните взаимоотношения с другите славянски литератури“ разкри подробно най-важните явления на литературния процес у нас през изследваната епоха и отбеляза популярността на творбите на Димитър Кантакузин и Владислав Граматик, които са били преписвани и в Сърбия, Русия и Румъния.

Докладите, посветени на втория основен проблем — проблема за античното наследство в старите славянски литератури — засягаха предимно литературата от периода на късното Средновековие. Тук ще отбележим два интересни в това отношение доклада: на В. П. Гребенюк, О. А. Державина, А. С. Елеонская (СССР) „Античното наследство в руската литература от XVII — началото на XVIII в.“ и на Петър Илиевски (Югославия) „Класическото наследство, трансформирано в словата на Дамаскин Студит“. След като бяха разгледани елементите на античната култура, познати на руския читател в по-ранни епохи и беше подчертано рязко отрицателното отношение към тях, в първия доклад вниманието беше съсредоточено върху новите явления, характеризирани отношението към античното наследство през XVII — XVIII в. Убедително беше доказано, че XVII в. е качествено нов етап в усвояването на античното наследство от руската литература. Докладът на П. Илиевски постави един важен за българската литературна история проблем, тъй като, както е известно, сборникът на Дамаскин Студит е най-широко разпространен именно в българската книжнина и играе съществена роля в литературния процес на славянските народи от края на XVI до края на XVIII в. единствено в България. Илиевски се сприя обстойно на хуманизма на Дамаскин Студит, основан колкото на християнското, толкова и на гръцко-класическото отношение към човека като „микрокосмос“ и към неговото особено положение в света. Той приведе многобройни примери, за да покаже, че Дамаскин Студит е познавал философията, психологията и космогонията на Платон, физиологията, ботаниката, зоологията, антропологията, гносеологията на Аристотел, физиката и метафизиката на Платон и Аристотел и че подчинява цялостното съдържание и композиция на своите слова на философските мисли от старогръцки автори, умело преплетени с християнските догматично-етични норми в уводите на отделните творби. Издирените от П. Илиевски факти придобиват особено значение, като се има пред вид,

че те засягат литературното развитие в България от период, предхождащ епохата на Българското възраждане.

Когато се говори за докладите, посветени на старите славянски литератури на VIII международен конгрес на славистите, специално трябва да бъде изтъкнато засиленото внимание към проблемите на текстологията. Интересите на славистите в тази област бяха насочени, от една страна, към текстологически въпроси, засягащи най-ранните славянски преводни паметници и, от друга — към проблемите, свързани с издаването на средновековните славянски текстове.

Първият кръг проблеми беше предмет на разискване в докладите на Светлина Николова — „Постижения и задачи на изследванията върху преводните паметници в старите славянски литератури“, Уилям Федер (Холандия) — „Глаголическият архитип на Скитския патерик“ и Марио Капалдо (Италия) — „За лингвистичните методи на разглеждане композицията на Супрасълския сборник“. След обстоен анализ на проучванията върху славянските патерици, паметници, преведени от гръцки език, още в началния период от възникването на старите славянски литератури, Св. Николова подчерта, че в настоящия момент първостепенно значение имат текстологическите изследвания. Единствено те могат да дадат надеждна основа за успешно решаване на многобройните сложни проблеми, свързани със славянските патерици. В доклада на У. Федер въз основа на текстологически анализ на една група ръкописи на Скитския патерик беше доказано съществуването на глаголически архитип на този патерик. По този начин в славистиката вече има сигурни данни за съществуването на глаголически оригинал на два от патеричните сборници — Скитския и Синайския, за чийто глаголически първообраз писа преди няколко години френският славист Жак Леписие. В третия доклад от тази група въз основа на едновременното изследване на текстологическите и езиковите особености на „Слово за четиридесетте мъченици от Севастия“, поместено в Супрасълския сборник, беше доказано голямото лингвистическо значение на текстологическите особености на творбата.

Въпросите, свързани с издаването на средновековните славянски творби, бяха поставени в два доклада: „Проблеми на критическото издаване на хърватските глаголически текстове“ на Бисерка Грабар (Югославия) и „Славистична издателска техника“ на Герард Биркфелнер (Австрия). Макар и изграден върху основата само на хърватски материал, докладът на В. Грабар представляваше интерес и от гледна точка на общите принципи на публикуване произведенията на старите славянски литератури. Безспорно пълна подкрепа заслужава основната мисъл на авторката — критическото издание трябва да представя един напълно „разчетен“ текст и следователно — да решава всички проблеми

на критиката на текста, от което произтичат и редица изисквания към практическото осъществяване на изданието (например въвеждането на съвременна пунктуация). В своя доклад Г. Биркфелнер разгледа практическите въпроси на едизионната техника при публикуването на старите славянски кирилски и глаголически ръкописи. Анализирайки съществуващите досега изисквания към изданията, докладчикът предложи свой проект за правила при публикуване на средновековните славянски текстове. Тук бихме отбелязали, че е невъзможно и нецелесъобразно пълното унифициране на всички издания. В зависимост от целта и предназначението на изданието, от особеностите на публикувания текст в хронологическо и жанрово отношение неизбежно е необходимо е да съществуват различни видове и типове издания, в които съответно ще бъдат приложени различни правила за издаване, като естествено има отделни моменти, в които всички издания биха могли да бъдат едни.

Направеният кратък преглед на изнесените доклади по проблемите на старите славянски литератури свидетелствуват, че VIII международен конгрес на славистите представлява нова крачка в развитието на литературоведската медиевистика. Надяваме се, че на следващия конгрес тези проблеми ще бъдат обсъждани още по-пълно и задълбочено.

Светлина Николова

Работата на секцията „Фолклористика в рамките на VIII международен славистичен конгрес протече в шест заседания (5, 6, 8, IX, 1978 г.). В програмата бяха обяснени 25 доклада и 28 научни съобщения. От тях бяха прочетени 14 доклада и 17 научни съобщения. Очертана се няколко основни насоки в интереса към фолклора на славянските народи.

Най-многобройни бяха изследванията в областта на поетиката на фолклора. Прилагани са разнообразни научни методи — сравнително-исторически, типологически, структурни. Заглавията на докладите дават добра представа за богатата проблематика: Б. Бенеш (ЧССР) — Основни черти на поетиката на народната литература; Ст. Стойкова (България) — Из поетиката на българските и сърбохърватските хайдушки песни. Поетическото време и пространство; А. Афанасиева-Колева (България) — Поетиката като критерий за типологична характеристика на южнославянския народен епос; Дж. Бейли (САЩ) — Типология на руските епически народни размери; Д. Поляк (Юг.) — Поетика на украинската народна балада; С. Бурласова (ЧССР) — Към поетиката и стила на словашкото оплакване; В. Юзвенко (СССР) — Специфика на художествените средства в славянската вълшебна приказка; В. Гашпарикова (ЧССР) — Интеграционни тенденции в народната проза; Л. Парулова (България) — Превръщане на

знаковата природа на словото в художествен похват при фолклорната проза; Й. Бармински (ПНР) — Върху стилистическото разграничаване на поетическите фолклорни диалекти; В. Никевич (Юг.) — Фолклорният език в отношението му към диалектите и литературния език.

Предмет на специален интерес беше и съдбата на традиционния фолклор в условията на съвременната система на културата. Тези проблеми бяха разглеждани в по-общ културологически план в доклада на В. Гусев (СССР) — Фолклорът в системата на съвременната култура на славянските народи. Те стояха в основата и на няколко доклада, посветени на промените в системата на фолклорните жанрове и тяхното съвременно състояние. На обредния фолклор от тези позиции се спряха В. Соколова (СССР) — Годишните обичаи и поетическото творчество на източните славяни в началото на XX в. и Р. Иванова (България) — Развой на обредното изкуство у южните славяни през XX в. Голям интерес предизвика докладът на Б. Кирлян (СССР) — Общото и специфичното в народното поетично творчество на източните и западните славяни в годините на Втората световна война. Революционният и антифашисткия фолклор от първата половина на нашия век беше предмет на изследване и в докладите на М. Бодирого (Юг.) — Фолклорът на славянските народи в XX в. с особен оглед към партизанската поезия и нейните връзки с литературата и изкуството; К. Динчев (България) — Историко-революционни песни от началото на XX в. в Югозападна България; Д. Найчески (Юг.) — Илинденските народни песни — фолклор от XX в.

Трета група образуват докладите, в които интересът е съсредоточен върху сравнително-исторически и типологически проблеми. Това бяха изследванията на Н. Шумада и В. Лирниченко (СССР) — Характеристика на съвременното песенно творчество на славянските народи; Н. Килбарда (Юг.) — Използуване на епическите клишета от сърбохърватските народни епически песни с теми от старата история в черногорската епическа песен с теми от историята на черногорско-турските войни; С. Козак (ПНР) — Епическият фолклор като извор на националното съзнание на славяните; Д. Рейфилд (САЩ) — Героическият „етикет“ в руската и грузинската народна поезия; В. Якоски (Юг.) — Южнославянски герои в албанската епическа народна песен и албански герои в македонската; Дж. Бейгън (САЩ) — Славянски и неславянски приказки за езика на животните.

Историята на фолклористиката беше обект на интерес в докладите на Дж. Бутурович (Юг.) — Преглед на изследванията, посветени на мюсюлманския епос; Цв. Органджиева (Юг.) — Политическата основа на интересите на В. В. Качановски към народното поетическо творчество на южнославянските народи; А. Херман (ГДР) — Сръбското

народно поетическо творчество в лекциите по славянска литература и обичаи на Адам Мицкевич; Я. Хайдук-Нияковска (ПНР) — Избрани методологически изследователски проблеми на съвременния фолклор. Извънредно важните проблеми за фиксирането на фолклорния текст, за привездането му от уста в писмена форма, за превеждането му от един на друг диалект или на литературен език и др. бяха поставени в доклада на Д. Симоидес (ПНР) — Избрани проблеми на фолклорната текстология.

От различни страни беше подхотено към проблема за връзките между фолклор и литература в работите на К. Хоралек (ЧССР) — Славянското народно поетично творчество и световната литература; О. Сироватка (ЧССР) — Литература, паралитература, фолклор (Отношенията на популярната литература към фолклора); Х. Грасхоф (ГДР) — Световни литературни мотиви и усвояване на действителността в руските билини; М. Фридриг (САЩ) — Мотиви от фолклора на езици идиш в „Конармия“ на Исак Бабел; Й. Холевич (Бълг.) — Фолклорът и съвременната българска проза. Традиционната сравнителна методика беше допълнена и от по-общи методологически и теоретически интерпретации на проблематиката, а също и от опити за по-задълбочен и самостоятелен идейно-естетически анализ.

Трябвало да се отбележи обаче, че по разпределението на докладите и научните съобщения в различните заседания оставаше още много да се желае — би могло по-добре да се огледат и групират работите, за да се получи поясна и цялостна картина на постигнатото и непостигнатото от фолклористиката в отделните области. За съжаление на присъстващите фолклористи редица доклади и съобщения, които би трябвало да бъдат в секция „Фолклористика“, бяха отпратени в литературно-лингвистичната секция — Ш. Плана (Юг.) — Южнославянски и албански народен епос за косовския бой (1389), Х. Поленакович (Юг.) — Поетът К. Миладинов и македонската народна песен, Ф. Ойнас (САЩ) — Превръщане на фолклора в литература, Ф. Суля (Юг.) — Отношения между сръбско-хърватските и албанските песни за хайдуги и още редица други, Дж. Милетич (САЩ), Бл. Ристовски (Юг.), Й. Реджеп (Юг.), М. Стоянович (Юг.), Д. Вучинич-Варга (Юг.), Тв. Чубелич (Юг.). За изненада на самия автор в секция „Фолклористика“ бе обявен и докладът на Н. Прибич (САЩ) — Мотивът за смъртта в творчеството на Владан Деснида. Фолклористите изслушаха този добре написан литературоведски доклад, но за съжаление не можах да чуят голяма част от докладите с интересувашата ги фолклористична проблематика, прочетени в литературно-лингвистичната сек-

ция, защото заседанията на двете секции съвпаднаха по време.

Оживените дискусии в края на всяко заседание показваха, че проблемите, поставени в докладите и съобщенията, са действително актуални. Най-голям отзвук сред присъстващите предизвикаха докладите на В. Гусев, О. Сироватка, Д. Симоидес. Проблемите на съвременния фолклоризъм, на връзките между литературата, народната литература и фолклора, фолклорната текстология бяха обсъдени задълбочено, обективно, критично, с ясна съзнание за тяхната трудност и сложност. Тонът на дискусиата беше в духа на научна възискателност и добросъвестност. Не само научен интерес, но и искрено вълнение събуди в залата докладът на Б. Кирдан. Сам участник във Великата отечествена война, той постави с научна и морална ангажираност редица въпроси на антифашисткия фолклор. Присъстващите се присъединиха с ентузиазъм към неговото предложение да се състави сборник с материали от фолклора на славянските народи, посветен на борбата срещу фашизма. За съжаление не всички изказвания по време на дискусиите бяха добромерени и издържани в академичен тон.

По време на конгреса се състоя и заседание на Комисията за изучаване на фолклора на славянските народи към Международния славистичен комитет. На него бе отчетено извършеното във връзка с решението, взето на VII международен славистичен конгрес, да се работи върху фолклористичната терминология. Беше докладвано направеното в тази насока от В. Гусев. На последното заседание на секцията председателят на комисията проф. К. Хоралек информира присъстващите за проведеното заседание на комисията и обяви, че като основни насоки за работа на фолклористите-слависти до следващия конгрес се очертават изследванията на фолклорната поетика и съставянето на антология на антифашисткия фолклор на славянските народи.

Общото впечатление от заседанията и от разговорите „в кулоарите“ е, че във фолклористиката се забелязва несъмнено оживление. Липсват обаче основни, обобщаващи, програмни концепции. Макар и недостатъчно мащабни като методологически и теоретически обобщения, прочетените доклади и научни съобщения показват редица разнообразие от теми и проблеми, методи и равнища на анализ. Това в съчетание с ентузиазма и научната добросъвестност, които доминираха в работата на секцията, карат българските фолклористи да очакват IX международен славистичен конгрес не само с интерес, но и с оптимистични научни прогнози.

Любомира Парулова